

Från rehabilitering till överfulla celler

–verkligheten i dagens kriminalvård

FACKFÖRBUNDET ST

Innehåll

Förord	1
Inledning	2
Höga nivåer av hot och våld	2
Dubbelbeläggningen ökar risken för hot och våld	3
Från vård till förvaring?	3
Så blir Kriminalvården säkrare	4
Reflektion – dubbelbeläggning	5
Vägen framåt	6
Om undersökningen	6
Referenslista	7

Förord

Det svenska rättssamhället befinner sig i ett historiskt paradigmskifte. Förändringarna inom kriminalpolitiken som främst initierats av Tidö-regeringen är av en sådan art att det saknar motstycke i modern tid och därtill även i de flesta demokratier.

Det är djupt oroväckande hur den grova organiserade kriminaliteten i dag utför fruktansvärda dåd. Det är oerhört tragiskt att så många har fått sätta livet till, likaså att ungdomar blir utförarna av denna grova våldskriminalitet. Att det krävs tydliga och konkreta åtgärder för att stoppa denna utveckling bör ingen ifrågasätta. Sverige ska vara ett tryggt land att leva i.

I hög hastighet har politiker nu genomfört och planerar att genomföra ett stort antal repressiva reformer. Uppnår reformerna de mål som politikerna satt upp? Det är nästan omöjligt att få en överblick, eftersom nya tillkommer snabbare än reformer hinner utvärderas.

Många av reformerna saknar stöd i forskning och får dessutom långtgående konsekvenser för de som ska verkställa straffskärpningarna. Detta medför att arbetet inom Kriminalvården har fått en ny inriktning – från rehabilitering till förvaring.

Det är naivt att tro att dubbelbeläggningar, som sker i lokaler och verksamheter som inte är avsedda för att härbärgera så många människor samtidigt, inte får konsekvenser för klienterna, för kriminalvårdarnas arbetsmiljö såväl som för verksamhetsinnehållet.

En av de viktigaste förutsättningarna för att minska återfall i kriminalitet är Kriminalvårdens personal. Därför är det helt nödvändigt att kriminalpolitiska reformer sker i en sådan takt att en god, trygg och säker arbetsmiljö säkerställs.

*STs ordförande inom Kriminalvården
- Joachim Danielsson*

Inledning

De senaste åren har Kriminalvården genomgått omfattande förändringar som sätter myndighetens personal under stor press. Kriminalvården har själv bedömt att 13 förslag från Tidö-avtalet kommer att ha stor påverkan på myndigheten.¹ Om samtliga straffskärpningar blir verklighet, kan Sverige om tio år ha högst fängelsepopulation per capita inom hela EU.²

För att anpassa verksamheten till en ny verklighet, där allt fler döms till fängelse – planerar Kriminalvården att genomföra en ökning från 11 000 till 29 000 platser för häkten och anstalter fram till 2034. Samtidigt planeras en dubblering av antalet årsarbetskrafter inom en tioårs period. Det är ett stort personaltillskott, men det skulle trots allt innebära färre anställda per intagen. I genomsnitt en minskning på 30 procent, enligt Kriminalvårdens egen Kapacitetsrapport 2024–2033.³

För att ta reda på hur Kriminalvårdens snabba förändring, inte minst genom dubbelbeläggning, påverkar säkerheten för både intagna och personal, och hur förutsättningarna för myndighetens vision ”Bättre ut”⁴ förändras har Fackförbundet ST under våren 2025 genomfört en enkät för medlemmar som arbetar inom Kriminalvården.

Höga nivåer av hot och våld

Fackförbundet STs undersökning visar att det finns tydliga problem med hot och våld inom kriminalvården, vilket bekräftar slutsatserna i vår rapport från 2024.⁵

Nyckeltal:

- Knappt 2 av 5 av anställda på klass 1-anstalt och häkte har blivit utsatta för hot och våld det senaste året.
- 1 av 4 anställda på klass 1-anstalt uppger att det dagligen förekommer hot och våld på arbetsplatsen.
- Knappt 2 av 5 anställda i åldersgruppen 18 – 29 har utsatts för hot och våld senaste året.

Det råder inget tvivel om att Kriminalvården behöver bli en säkrare arbetsplats. Att 18–29 åringar i högre utsträckning än genomsnittet utsatts för hot och våld senaste året kan förklaras med att de är överrepresenterade bland personalen på klass 1-anstalter. Detta i sig är anmärkningsvärt, då de är yngst på arbetsmarknaden med kortast arbetslivserfarenhet men samtidigt är de som ska ta hand om de mest våldsbenägna klienterna.

1 Kriminalvårdens hemsida: <https://www.kriminalvarden.se/om-kriminalvarden/nyheter/2023/april/sa-paverkar-tidoavtalet-kriminalvarden/> (hämtat 2025-05-08)

2 Sveriges radios hemsida: <https://www.sverigesradio.se/artikel/historisk-utbyggnad-av-kriminalvarden-pagar> (hämtat 2025-05-09)

3 Kriminalvården (2023) "Kriminalvårdens kapacitetsrapport 2024 - 2033" https://www.kriminalvarden.se/globalassets/om_oss/regeringsuppdrag/kriminalvardens-kapacitetsrapport-2024-2033.pdf (hämtat 2025-05-13)

4 Visionen "Bättre ut" innebär att Kriminalvårdens arbete ska vara brottsförebyggande, öka människors trygghet och bidra till ett tryggare samhälle. En viktig del av detta arbete är de fyra nollvisionerna: Inga rymningar, Inga droger, Inga kriminella aktiviteter, Inget våld, inga hot eller trakasserier.

5 Fackförbundet ST (2024), "Slag, sparkar och spott – vardag för anställda inom Kriminalvården" https://www.st.org/api/files/2024-06/rapport_kriminalvarden_24_0.pdf (hämtat 2025-05-08)

Dubbelbeläggningen ökar risken för hot och våld

Dubbelbeläggning innebär i praktiken att behöva dela ett mycket litet rum med en annan intagen. Cellerna är små, minsta godkända cellerna att dela är endast sex kvadratmeter – vilket går att likna vid en mindre balkong med plats för ett litet bord och ett par stolar.

Över 60 procent av respondenterna uppger att dubbelbeläggning ökar risken för hot och våld i mycket eller ganska hög grad. Att jämföra med fyra procent som uppgav att det påverkar risken i låg grad eller inte alls.

Bland respondenter som uppgav att riskerna ökade i mycket hög grad vid dubbelbeläggning, har över hälften utsatts för hot och våld det senaste året, jämfört med en av fyra av alla svarande. Ett resultat som tyder på ett samband mellan dubbelbeläggning och ökad hot och våldsproblematik.

Resultatet blir ännu tydligare om vi endast ser till de som arbetar med klienter som berörs av dubbelbeläggning. Över 8 av 10 på häkte och anstalt gör en koppling mellan dubbelbeläggning och ökad risk för hot och våld.

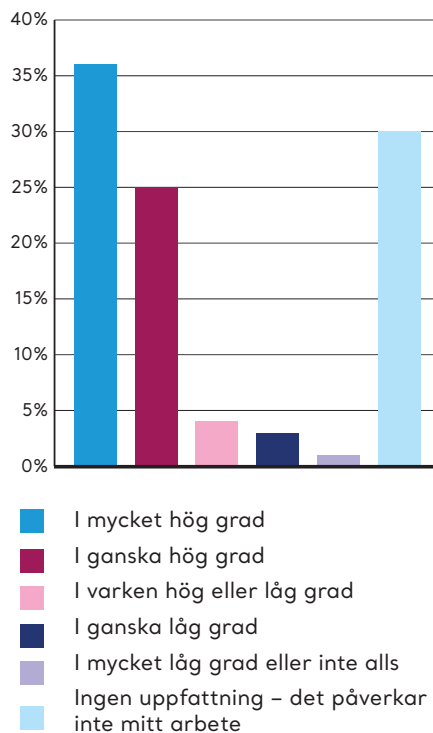
Från vård till förvaring?

“Bättre ut” innebär att Kriminalvårdens arbete ska vara brottsförebyggande, öka människors trygghet och bidra till ett tryggare samhälle. En viktig del av detta arbete är de fyra nollvisionerna: Inga rymningar, Inga droger, Inga kriminella aktiviteter, Inget våld, inga hot eller trakasserier.

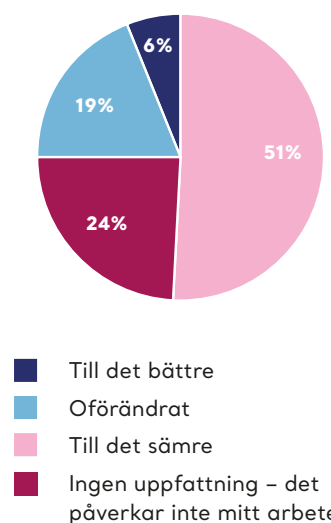
Resultatet visar att de flesta anser att uppdraget har förändrats i negativ riktning de senaste två åren. Fler än hälften svarar att det har försämrats och endast sex procent uppger att förändringen har gått i en positiv riktning.

Vår undersökning visar att de som arbetar på en klass 1-anstalt är mer negativa till utvecklingen än övriga grupper, 67 procent uppger att uppdraget har förändrats i negativ riktning de senaste två åren.

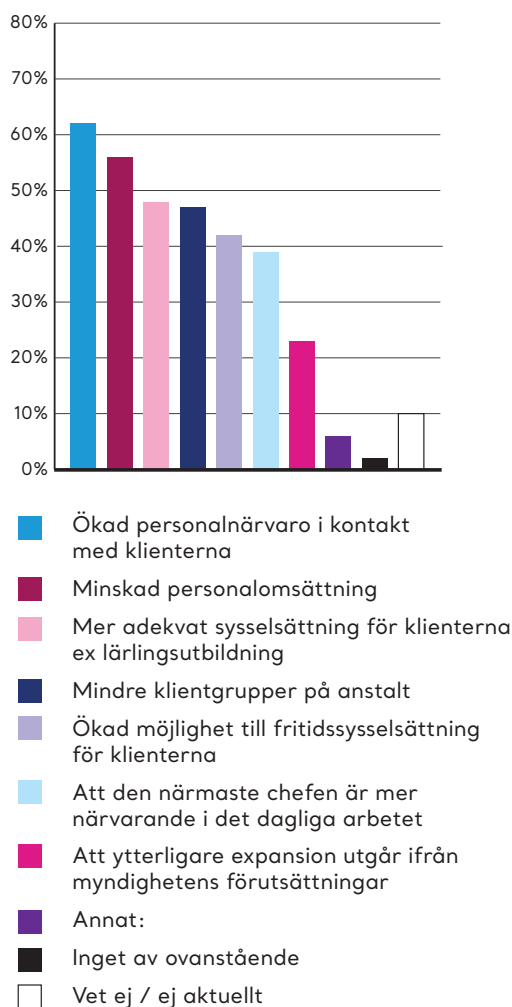
Figur 1.1
I vilken grad upplever du att dubbelbeläggningen i sig för med sig en ökad risk för hot och våld i ditt arbete?

Figur 1.2
Hur upplever du att Kriminalvårdens uppdrag "Bättre ut" har förändrats det senaste två åren?

Figur 1.3
Vilka av följande alternativ ser du som viktiga för att Kriminalvården ska bli en säkrare arbetsplats?

På dessa anstalter finns högst säkerhet och här sitter klienter som har begått grova brott med långa fängelsestraff. Klienterna är ofta våldssamma och benägna till rymningsförsök eller fritagning från utomstående⁶. Samhället har alltså mycket att vinna på att dessa personer undviker fortsatt kriminalitet efter avtjänat straff. Riskerna, på både kort och lång sikt, med att förvara dessa personer under lång tid på liten yta bör rimligen ses som större, vilket även resultatet tyder på.

Så blir Kriminalvården säkrare

De flesta anser att Kriminalvården blir en säkrare arbetsplats genom ökad personalnärvaro i kontakt med klienter. För de anställda på⁷ klass 1-anstalt var mindre klientgrupper på anstalt en viktig åtgärd, vilket 74 procent uppgav. Detta är något som med största sannolikhet inte kommer vara förenligt med den planerade ökningen av intagna och den minskade personaltätheten.

Respondenterna anser att den näst viktigaste åtgärden är att minska personalomsättningen för en säkrare arbetsplats. Detta trots att personalomsättningen minskade något under 2024. Kompetenstappet vid personalförlust är särskilt kännbart under expansion. Lägre personalomsättning anses viktigt oavsett arbetsplats.

6 Kriminalvården (2024), "Årsredovisning 2024" <https://www.kriminalvarden.se/globalassets/publikationer/ekonomi/kriminalvarden-arsredovisning-2024.pdf> (hämtat 2025-05-08)

7 Kriminalvårdens hemsida: <https://www.kriminalvarden.se/fangelse-frivard-och-hakte/fangelse/sakerhetsklass/> (hämtat 2025-05-07)

Reflektion – dubbelbeläggning

Justitieombudsmannen pekar i sin rapport "Dubbelbeläggnings konsekvenser för intagna i häkte" att platsbristen på häktena leder till att det vanligen förekommer dubbelbeläggning i celler som endast är sex kvadratmeter. JO rekommenderar i samma rapport att Kriminalvården "[...] aldrig [ska] dubbelbelägga celler som har en golvyta understigande åtta kvadratmeter, exklusive sanitetsutrymme." Ett mindre utrymme än det strider dessutom mot Europarådets kommitté för förebyggande av tortyrs rekommendation om minst fyra kvadratmeter per person i celler med flera klienter.⁸

Tidigare fick celler på mindre än åtta kvadratmeter endast användas provisoriskt, men dessa anvisningar ändrades i april 2024. Numera får celler som är sex till åtta kvadratmeter alltid användas om större celler ej finns tillgängliga.⁹

På grund av nya straffskärpningar som medför att fler spärras in och att tiden i anstalt blir längre, finns det aldrig större celler lediga. Nu tvingas Kriminalvården använda dubbelbeläggning i alla celler som anses möjliga för att husera två personer. Det betraktas inte längre som en tillfällig lösning.

I sin årsredovisning för 2024 menar Kriminalvården även att "[...]många företeelser som inte skulle ha varit tänkbara för några år sedan

accepteras i dag för att klara det höga antalet klienter. Exempel är den utbredda förekomsten av dubbelbeläggningar och ett medvetet ökat risktagande i placeringar av intagna."

Klienter som omfattas av de högsta säkerhetsklasserna (1 och 2) kan vara inlåsta upp till 12 timmar per dygn.¹⁰ Det finns även exempel på 14 timmars inlåsning på grund av personalbrist.¹¹ I slutet av 2024 delade cirka 60 procent av alla intagna i anstalt cell. I häkte var andelen 45 procent.¹²

Överbeläggning, dubbelbeläggning och kraftig expansion av verksamheten för med sig oönskade konsekvenser. Till exempel försämrade möjligheter till sysselsättning för klienterna, vilket Kriminalvården själv beskriver i sin årsredovisning.

När klienter har svårare att få sysselsättning, till exempel lärlingsutbildning, får de också sämre förutsättningar att anpassa sig till ett liv utan kriminalitet efter avtjänat straff. Det ger också negativa effekter under tiden i fängelse. Brist på meningsfull sysselsättning ökar risken för våld och ordningsstörningar, vilket påverkar personalens arbetsmiljö.¹³

I värsta fall leder det även till en högre återfallsfrekvens – vilket betyder ännu fler intagna i framtiden. Fler intagna leder till fler dubbelbeläggningar som i sin tur leder till ökad risk för hot och våld. Det blir en negativ spiral för både klienter och anställda. Samtidigt väntar en framtid av lägre bemanningstäthet, trots medvetenhet om ökad risk för hot och våldssituationer.

8 Europarådets hemsida: <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/prisoners-should-be-treated-with-dignity> (hämtat 2025-05-07)

9 Justitieombudsmannen (2025), "Dubbelbeläggnings konsekvenser för intagna i häkte" <https://www.jo.se/app/uploads/2025/02/dubbelbelaggnings-konsekvenser-for-intagna-i-hakte-opcat-rapport-2025.pdf> (hämtat 2025-05-08)

10 Kriminalvården (2011), "KVFS 2011:1 – Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd för fängelse" <https://www.kriminalvarden.se/globalassets/publikationer/regelverk/kvfs-2011---kriminalvardens-foreskrifter-och-allmanna-rad-for-fangelse.pdf> (hämtat 2025-05-11)

11 Justitieombudsmannen (2023), "JO:s beslut, dnr 5237-2022" https://www.jo.se/app/uploads/resolve_pdfs/1514258_5237-2022.pdf (hämtat 2025-05-12)

12 Kriminalvården (2025), "Årsredovisning 2024"

13 Kriminalvården (2025), "Årsredovisning 2024"

Vägen framåt

Kriminalvården arbetar i dagsläget under ytterst pressade förhållanden, med en hot- och våldsproblematik som svårligen skulle accepteras i andra verksamheter.

Det finns en politisk vilja att bekämpa gängkriminaliteten, men det måste ske strukturerat och hållbart. Undersökningen visar att Kriminalvården inte klarar av expansionen, särskilt om vi med "klarar" inkluderar att personalen ska känna sig trygg och ha tillräckligt med resurser. Myndigheten har redan idag problem, och expansionen kommer att leda till färre kriminalvårdare per klient.

För de anställda innebär det en så pass pressad situation att till och med det värsta tänkbara kan ske förr eller senare. Hot- och våldssituationen, i kombination med ökad dubbelbeläggning är en farlig kombination.

Om undersökningen

Detta underlag utgår från Fackförbundet STs enkät till medlemmarna inom Kriminalvården. Enkätens huvudfokus låg på hot- och våldssituationen för de anställda på Kriminalvården, men det ingick även frågor om bland annat stress och otillåten påverkan. Enkäten har gjorts av kunskaps- och analysföretaget Novus och är delvis en uppföljning på rapporten *"Slag, sparkar och spott – vardag för anställda inom Kriminalvården"* från 2024.

Enkäten skickades till alla Fackförbundet STs yrkesverksamma medlemmar inom Kriminalvården och var aktiv från 27 mars till 7 april 2025. 4046 medlemmar mottog enkäten och 1493 medlemmar besvarade den. (De som uppgett att de inte vill ha utskick eller saknar e-postadress undantogs.) Det motsvarar en svarsfrekvens på 37 procent.

Referenslista

Europarådets hemsida: <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/prisoners-should-be-treated-with-dignity> (hämtat 2025-05-07)

Fackförbundet ST (2024), "Slag, sparkar och spott – vardag för anställda inom Kriminalvården" https://www.st.org/api/files/2024-06/rapport_kriminalvarden_24_0.pdf (hämtat 2025-05-08)

Justitieombudsmannen (2023) "JO:s beslut, dnr 5237-2022", https://www.jo.se/app/uploads/resolve_pdfs/1514258_5237-2022.pdf (hämtat 2025-05-12)

Justitieombudsmannen (2025), "Dubbelbeläggningens konsekvenser för intagna i häkte" <https://www.jo.se/app/uploads/2025/02/dubbelbelaggnings-konsekvenser-for-intagna-i-hakte-opcat-rapport-2025.pdf> (hämtat 2025-05-08)

Kriminalvården (2011), "KVFS 2011:1 – Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd för fängelse" <https://www.kriminalvarden.se/globalassets/publikationer/regelverk/kvfs-20111---kriminalvardens-foreskrifter-och-allmanna-rad-for-fangelse.pdf> (hämtat 2025-05-11)

Kriminalvården (2023) "Kriminalvårdens kapacitetsrapport 2024 – 2033" https://www.kriminalvarden.se/globalassets/om_oss/regeringsuppdrag/kriminalvardens-kapacitetsrapport-2024-2033.pdf (hämtat 2025-05-13)

Kriminalvården (2025), "Årsredovisning 2024" <https://www.kriminalvarden.se/globalassets/publikationer/ekonomi/kriminalvardens-arsredovisning-2024.pdf> (hämtat 2025-05-08)

Kriminalvårdens hemsida: <https://www.kriminalvarden.se/fangelse-frivard-och-hakte/fangelse/sakerhetsklass/> (hämtat 2025-05-07)

Kriminalvårdens hemsida: <https://www.kriminalvarden.se/om-kriminalvarden/nyheter/2023/april/sa-paverkar-tidoavtalet-kriminalvarden/> (hämtat 2025-05-08)

Sveriges radios hemsida: <https://www.sverigesradio.se/artikel/historisk-utbyggnad-av-kriminalvarden-pagar> (hämtat 2025-05-09)

Fackförbundet ST

Box 5308, 102 47 Stockholm.

Besök: Sturegatan 15

Telefon: 0771-555 444.

E-post: st@st.org.

Webbplats: www.st.org